

Morgen iedereen intellectueel?

In de debatten over het op elkaar afstemmen van opleiding en economie is anticiperen op de evolutie van de kwalificatiebehoefte de essentiële parameter. Als we aannemen dat op de arbeidsmarkt het vereiste algemeen opleidingsniveau toeneemt of dat we, zoals sommigen ons beloofden in de jaren 1970, evolueren naar een maatschappij waar we allemaal intellectuelen zullen zijn, naar een “kenniseconomie” zoals we het vandaag graag benoemen, dan zou de afstemming van school en onderneming uiteindelijk gunstig kunnen zijn voor de democratisering van het onderwijs. Maar is dat wel zo? Wat zegt op dit gebied het wetenschappelijk onderzoek?

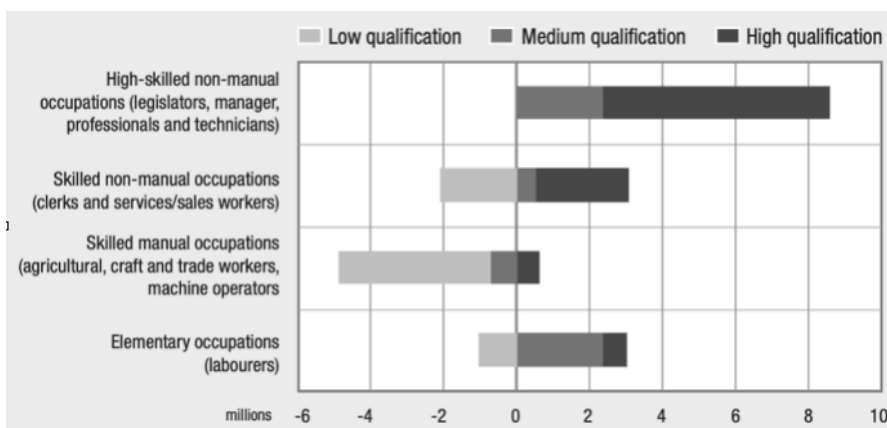
Tegengestelde vaststellingen?

Als we het dominante discours in Europa mogen geloven, “daalt de vraag naar banen voor laaggeschoolden en vereist de industrie van morgen, gebaseerd op kennis, alsmaar hogere opleidingsniveaus. Volgens recente voorspellingen zou het aantal hooggekwalificeerde functies met bijna 16 miljoen toenemen [in 10 jaar]. Omgekeerd zou het aantal functies dat een laag opleidingsniveau vergt, dalen met ongeveer 12 miljoen”. (CE, 2012)

Zulke uitspraken, dikwijls in de mond genomen door Europese politici, refereren vaak naar werken van CEDEFOP, het Europees agentschap belast met het bevorderen van de ontwikkeling van de beroepsopleiding en met het analyseren van het op elkaar afstemmen van vraag en aanbod wat betreft opleidingen. In zijn jaar-rapport van 2010 verklaarde het agentschap dat Europa “op weg is naar een economie waar de banen in de dienstensector en de banen die een hoog niveau van kennis en competenties vereisen zullen overheersen. Ze zullen vooral beroep doen op middelmatig - en hooggeschoolden” (CEDEFOP, 2010). Inderdaad, volgens de gegevens van CEDEFOP, zou het aandeel van de hooggekwalificeerde werkgelegenheid tussen 2011 en 2021 van 28,4% naar 34,6% gegaan zijn en zou het in 2030, 40,4% bereiken. Omgekeerd zou het aandeel van de laaggeschoolde werkgelegenheid gedaald zijn van 23,1% naar 18,3% en het zou in 2030 zakken tot 14,7%. (CEDEFOP 2018-b)

Nochtans wijst CEDEFOP in een recent document ook op het risico van een “toenemende polarisatie op de arbeidsmarkt”: “men voorziet (...) een steeds groter aantal nieuwe banen aan de top en aan de basis van de competentieladder en een geleidelijke daling van het aantal jobs op middelhoog niveau (...) Voor de periode tot 2030 wordt een forse stijging voorzien onderaan de ladder in meerdere lidstaten van de Europese Unie, vooral in Spanje, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. De meest markante polarisatiestructuren zullen waargenomen worden in Duitsland, Frankrijk, Nederland en, in mindere mate, in Roemenië en Italië.” (CEDEFOP 2018-a)

Spreken deze twee vaststellingen van het Europees agentschap CEDEFOP elkaar niet tegen? Enerzijds toont men ons dat de tewerkstelling voor laaggeschoolden aan het dalen is. Anderzijds beweert men dat “een forse groei verwacht wordt aan de basis van de competentieladder”. Om een antwoord te vinden op deze vraag hebben we de uitgebreide technische bijlagen van CEDEFOP bestudeerd.

Overkwalificatie

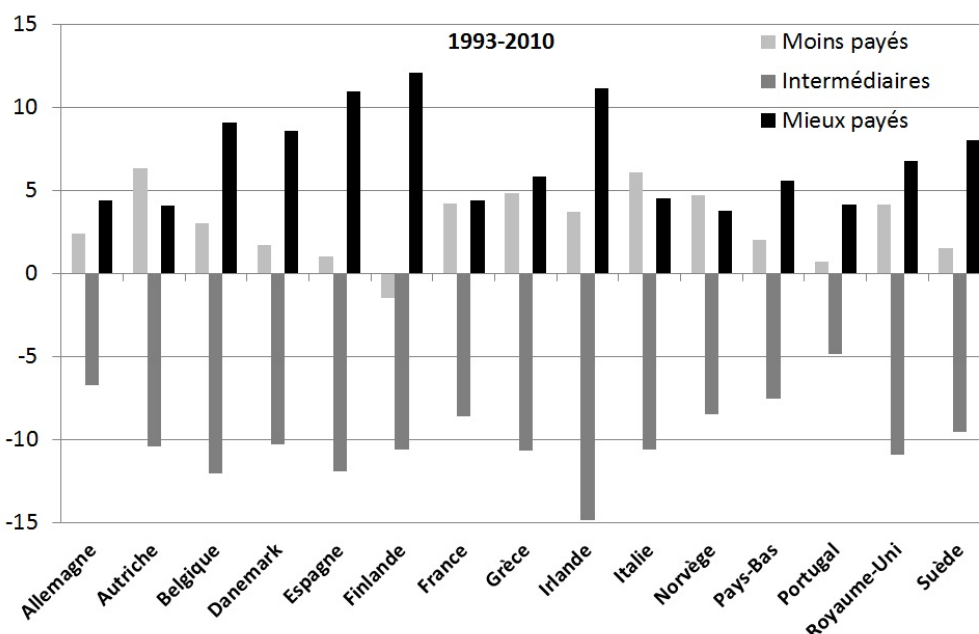
De eerste statistiek deelt de jobs in volgens drie kwalificatieniveaus, gebaseerd op het diploma van de werknemers. Als CEDEFOP aankondigt dat 34,6% van de banen hooggekwalificeerd is, dan wordt bedoeld dat 34,6% van de banen ingenomen worden door hoog gekwalificeerden. Dat wil evenwel niet zeggen dat deze jobs niet zouden kunnen toegewezen worden aan een minder gekwalificeerde werknemer. Er zou hier sprake kunnen zijn van overkwalificatie van de geschoolde werknemer ten opzichte van zijn werk.

De andere classificatie, die wijst op een polarisatie van de arbeidsmarkt, is gebaseerd op de beroeps categorieën, gecodificeerd in het ISCO systeem. Deze beroeps categorieën hangen nauw samen met de aard van het uit te voeren werk en zouden dus beter de objectieve opleidingsbehoeften weerspiegelen. Het CEDEFOP onderscheidt vier grote categorieën:

- de beroepen zonder handenarbeid van hoogopgeleiden (hoge functionarissen, notabelen, kaders, ingenieurs...) = ISCO 1-3
- de niet-manuele beroepen van middelmatig geschoolden (boekhouders, diensten...) = ISCO 4-5
- de beroepen met handenarbeid van middelmatig geschoolden (geschoolde arbeiders, machinisten, kunstenaars, landbouwers...) = ISCO 6-8
- de basisberoepen ISCO 9

Deze laatste categorie (ISCO 9) omvat ambulante verkopers en andere werknemers uit de kleine straathandel en dergelijke, huishoudhulp, ongeschoolde arbeiders in de mijnen, de bouw en de openbare werken, de verwerkende industrie en transport, landarbeiders, vissers en de bosbouw, vuilnisophalers en andere ongeschoolde arbeiders, operatoren in de voedingsbedrijven. Tussen 2011 en 2021 is het volume van deze banen toegenomen met 10,7%. En voor de periode 2011-2030 voorziet CEDEFOP in totaal een toename met 19%. Men neemt vergelijkbare groeipercentages waar in sommige beroepen van categorie ISCO 5 (verkopers, kassiers, conciërges, serveerders, begeleidend personeel, bewakers...) waarvoor bijna geen kwalificaties vereist zijn, enkel maar een korte "on the job" training. Hoe moeten we deze groei van de "klusjesbanen" uitleggen, terwijl het in dienst nemen van ongeschoolde arbeiders vermindert?

De grafiek hieronder (van CEDEFOP) beantwoordt deze vraag. Voor de periode 2000-2010 toont de grafiek de evolutie van de werkgelegenheid in Europa voor de vier grote beroeps categorieën en volgens de drie grote kwalificatieniveaus. We zien dat in de basisberoepen, het in dienst nemen van laaggeschoold personeel met 1 miljoen daalt, terwijl 2,3 miljoen half geschoolde arbeiders meer aangeworven worden en 0,8 miljoen hoog geschoolden. Ook in de andere beroeps categorieën noteren we een verschuiving naar het aanwerven van hoger opgeleiden, ten koste van de weinig geschoolden.

Het is mogelijk dat deze evolutie in sommige beroepen gedeeltelijk het resultaat is van veranderingen in de aard van het werk of van verschuivingen binnenin elke categorie. Maar dit kan moeilijk het geval zijn voor elementaire beroepen. We moeten dus een eenvoudiger antwoord onder ogen zien. Omwille van sterke concurrentie bij aanwerving, blijken meer en meer hooggeschoolde en middelhoog geschoolde arbeiders te aanvaarden dat ze aangeworven worden in elementaire banen of banen in de dienstensector. Objectief gezien vereisen deze banen hun kwalificatie absoluut niet.

CEDEFOP erkent dit fenomeen: "De waargenomen stijging kan de toename van de vraag naar sommige hooggeschoolde categorieën overdrijven. Dikwijls is dit het geval, niet omdat het werk dit niveau van opleiding strikt vereist, maar eenvoudigweg omdat hoger opgeleide personen voor de baan solliciteren. Hoger gekwalificeerde personen kunnen bij het bekomen van een baan voorkeur genieten op minder goed geschoolden. Zelfs als die baan niet strikt die hogere kwalificaties vereist. *Dat kan een misleidende indruk geven van de vraagdruk.*" (CEDEFOP 2018-b).

In een van zijn laatste rapporten onderstreept het Europees agentschap dat, in de komende jaren, "*het aanbod aan competenties vlugger zal toenemen dan de vraag*". Het noteert overigens dat dit weldra een ernstig probleem zou kunnen worden: "*Het te werk stellen van hoog geschoolde werknemers in posten die middelmatige kwalificaties vereisen kan wellicht op korte termijn de globale productiviteit verhogen. Maar dit kan met zich meebrengen dat de competenties ondermaats en niet meer gebruikt worden en bijgevolg leiden tot een vermindering van de tevredenheid bij het werk en een verlies van productiviteit.*" (CEDEFOP 2018-a)

Polarisatie op de arbeidsmarkt

Men begint dus oog te hebben voor de zwakte van de indeling in categorieën gebruikt door CEDEFOP om de evolutie van de reële kwalificatiebehoeften op de arbeidsmarkt te meten. Het gebruik van het kwalificatieniveau van de in dienst genomen werknemers verhuult het verschijnsel van overkwalificatie en onderschat bijgevolg de polarisatie. Maar de beroepscategorieën van de internationale ISCO-classificatie zijn vaak heterogene groeperingen. Zo omvat de code ISCO 51, die deel uitmaakt van de "middelmatig geschoolde niet-manuele beroepen", zowel serveerders als bewakers en conciërges (beroepen die vaak nauwelijks een kwalificatie vereisen), kappers (waarvan we hopen dat ze geschoold zijn) en "begeleidend personeel" voor transport en toerisme (dat kan gaan van de man die de passagiers in de bus telt bij het verlaten van de piramides van Caïro, tot de universiteitsprofessor die de reizigers toelichting geeft over de betekenis van de hiërogliefen...) of nog de koks, waarvan het opleidingsniveau even sterk kan verschillen als de kwaliteit van hun gerechten.

In een poging om de evolutie van de polarisatie op de arbeidsmarkt objectiever te meten, hebben onderzoekers een andere weg gevolgd: zij gebruiken het gemiddeld loon als criterium voor het kwalificatieniveau dat voor een bepaald beroep vereist is. Het eerste voordeel is dat de vertekening wegens overkwalificatie wordt omzeild (een filosoof die als kelner in de bar van een TGV wordt aangenomen, wordt betaald zoals de andere werknemers van Wagons Lits). Het tweede voordeel is dat we beschikken over een numerieke schaal, die voor statistisch onderzoek gemakkelijker hanteerbaar is dan de "discrete" categorieën (kwalificatie of ISCO-code) die CEDEFOP gebruikt. In deze optiek moet in het bijzonder het werk van Maarten Goos, Alan Manning en Anna Salomons worden genoemd (Goos et al., 2014). Zij onderzochten de gegevens van de Europese enquête over de arbeidskrachten van 16 landen voor de periode 1993-2010. Zij onderscheidden drie categorieën: de laagst betaalde beroepen, de tussenliggende beroepen en de hoogst betaalde beroepen. Onderstaande grafiek toont de procentuele evolutie in elk van de drie groepen. Zoals we kunnen zien, nemen we bijna overal een sterke stijging van het aantal banen in de hoogste categorie waar, een minder belangrijke maar zeer duidelijke stijging in de laagste categorie en een sterke daling in de middelste categorie.

ICI graphique (cfr FR)

In België, bijvoorbeeld, is het aandeel van de best betaalde banen gestegen van 34% tot 43%, een stijging met 9 procentpunten. Het aandeel van de intermediaire banen daalde van 48,5% tot 36,4%, een daling met meer dan 12 punten. En het aantal banen met lage lonen stijgt van 17,5% tot 20,5%: een stijging met 3 procentpunten. In Frankrijk daalt de intermediaire werkgelegenheid tussen 1993 en 2010 met 8 procentpunten

van 47% tot 39% van de totale werkgelegenheid, terwijl de twee extreme groepen elk met ongeveer 4 procentpunten toenemen.

De factor informatisering

Dankzij de werken van David Autor, Frank Levy en Richard Murnane is duidelijk geworden dat de informatisering een van de belangrijkste verklarende factoren is voor deze polarisatie van de banen. (Autor et al., 2003). In een recent boek vat de Franse onderzoeker Grégory Verdugo (Verdugo 2017) hun stellingen samen: *"Computers zijn zeer efficiënt in het verwerken van informatie op de gebruikelijke manier. Een computer kan loonfiches opstellen, gegevens van werknemers opslaan en opvragen, suggesties doen voor aankopen bij het surfen op Internet, of geld verdelen. Hierdoor hebben computers het elementaire, repetitieve menselijke werk kunnen vervangen dat vele intermediaire banen kenmerkte. Kantoorpersoneel, operators of produktiemedewerkers, die vroeger dergelijke taken uitvoerden, zijn het meest getroffen door de automatisering."*

Tot zover de daling van de intermediaire werkgelegenheid. Wat betreft de laaggeschoolde banen: *"De computers kunnen (voorlopig toch) niet alles uitvoeren. Ze hebben beperkte capaciteiten om taken uit te voeren die men moeilijk kan opsplitsen in elementaire handelingen (...) Vooreerst de zogenaamde niet-routinematige handmatige taken, die bestaan uit het herhalen van manuele, mogelijk eenvoudige handelingen maar in contexten die flexibiliteit, visuele herkenning of intermenselijke interactie vereisen die computers niet kunnen uitvoeren. Dergelijke taken komen frequent voor in de ongeschoolde dienstensector: bijvoorbeeld een ober in een catering, een werknemer in een schoonmaakbedrijf of zorgassistenten. Deze manuele banen vereisen geen hoog opleidingsniveau en worden slecht betaald."*

Tot slot, voor de best betaalde en hooggekwalificeerde banen: *"Computers zijn nog steeds niet in staat om een tweede soort taken uit te voeren, taken die geavanceerde cognitieve vaardigheden vereisen en waarbij complexe problemen creatief moeten worden opgelost. Deze taken worden "abstract" genoemd (soms ook "niet-routinematig cognitief"). De problemen die in abstracte taken moeten worden aangepakt, kunnen niet worden voorzien of opgesplitst in een reeks elementaire handelingen. Deze taken kunnen dus niet gemakkelijk op computers worden geprogrammeerd. Zij zijn kenmerkend voor banen waarvoor intuïtie, overtuigingskracht, analytisch vermogen en een hoog niveau van deskundigheid vereist zijn. Voorbeelden van dergelijke banen zijn financieel analisten, statistici, programmeurs, juristen, ingenieurs, onderzoekers, designers."*

Retoriek en realiteit

In het licht van deze polarisatie van de werkgelegenheid kan men zich afvragen wat schuil gaat achter de steeds terugkerende retoriek van het (Europees) beleid over de noodzaak om het "kwalificatieniveau" van de beroepsbevolking te verhogen. Alles hangt af van wat wordt bedoeld met "de lat hoger leggen". We hebben gezien dat de groei van de laagstbetaalde banen vooral te vinden is in de dienstensector. Deze banen worden weliswaar als laag of ongeschoold beschouwd, maar ze vereisen wel een waaier van "basiscompetenties": communicatieve vaardigheden om met klanten om te gaan, enige beheersing van een tweede of derde taal als gevolg van de globalisering, enige basisvaardigheden op het gebied van exacte wetenschappen, wiskunde en technologie, goede "digitale alfabetisering", enz. Dat de OESO, de Europese Unie en de grote denktanks van het wereldkapitalisme erop aandringen deze "basiscompetenties" centraal te stellen in de gemeenschappelijke vorming van 6- tot 15-jarigen valt gemakkelijk te verklaren: als alle werknemers over deze competenties beschikken, is het niet nodig ze als een kwalificatie te erkennen en er voor te betalen. Deze banen zullen dus "laag geschoold" en dus laag betaald blijven

Het discours over de noodzaak om het opleidingsniveau van de werknemers te verhogen, moet er ook voor zorgen dat het aanbod van geschoolde arbeidskrachten altijd aanzienlijk hoger blijft dan de vraag, om te voorkomen dat de lonen voor banen voor hoogopgeleiden stijgen, want ook die zullen in aantal toenemen. En dit is wat er gebeurt, aangezien *"de competentieprognoses van Cedefop suggereren dat deze trend (van overtollige geschoolde arbeidskrachten) verder aan kracht zal winnen, waardoor de pool van arbeidskrachten waaruit kan worden geput om aan toekomstige behoeften te voldoen, zal toenemen"*. (CEDEFOP 2018-a)

Uiteindelijk lijkt het erop dat het voortbestaan van aanzienlijke ongelijkheden in onze onderwijsstelsels, evenals de tendens tot verschraving van de gemeenschappelijke vorming, niet zozeer het ge-

volg zijn van disfuncties van het onderwijs maar van de vorm waarin het onderwijs zich aanpast aan de ontwikkeling van de arbeidsmarkt zoals die voortvloeit uit de kapitalistische toepassing van de informatie- en communicatietechnologieën.

Nico Hirtt

Amossé, T., et Chardon, O. (2006). Les travailleurs non qualifiés : une nouvelle classe sociale ? Économie et Statistique - INSEE.

Autor, D.H., Levy, F., et Murnane, R.J. (2003). The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration. *The Quarterly Journal of Economics* 118, 1279–1333. <https://doi.org/10.1162/003355303322552801>.

CEDEFOP (2010). Skills supply and demand in Europe: medium-term forecast up to 2020.

CEDEFOP (2012). Skills supply and demand in Europe: methodological framework. (LU: Publications Office).

CEDEFOP. (2018-a). Moins dans les muscles, plus dans la tête pour les travailleurs de demain: les nouvelles prévisions du Cedefop en matière de compétences révèlent des tendances et des défis parallèles et contradictoires. (LU: Publications Office).

CEDEFOP (2018-b). Skills forecast: trends and challenges to 2030 (Luxembourg: Publications Office of the European Union).

Chardon, O (2011). Les transformations de l'emploi non qualifié depuis vingt ans. INSEE-Première.

Commission Européenne (2012). Rapport conjoint 2012 du Conseil et de la Commission sur la mise en œuvre du cadre stratégique pour la coopération européenne dans le domaine de l'éducation et de la formation («Éducation et formation 2020»).

Gadrey, J. (2008). L'évolution de l'emploi et des métiers. *Alternatives Economiques Hors série*. .

Goos, M., Manning, A., et Salomons, A. (2014). Explaining Job Polarization: Routine-Biased Technological Change and Offshoring. *American Economic Review* 104, 2509–2526. <https://doi.org/10.1257/aer.104.8.2509>.